

УДК 32.001:316

Д.Г. СЕВРЮКОВ, канд. юрид. наук, доц.,
Новокаховський гуманітарний інститут Відкри-
того міжнародного університету розвитку люди-
ни «Україна»

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Ключові слова: соціальна держава, класифіка-
ція, модель

В часи всієї другої половини ХХ ст. у від-
повідь на бурхливий розвиток соціальної
держави у Західній Європі наукова спільнота
стабільно презентувала численні авторські
схеми класифікації, які вносили свій внесок
до всебічного осмислення та вивчення фено-
мену післявоєнної держави добробуту, від-
найдення схожих ознак та фундаментальних
відмінностей між різними моделями. Най-
більш відомими були класифікації соціальних
держав, запропоновані Р. Тітмусом, Т. Тіл-
тоном, Н. Фернісом, С. Ляйбфрідом, М. Фер-
рерою та ін. Особливо місце серед них займає
концепція данського вченого Г. Еспін-Андер-
сена, яка наприкінці ХХ ст. викликала дискусії
та критику і тим самим дала новий поштовх
для подальшого наукового пошуку. З початку
ХХІ ст. в результаті декількох хвиль реформ у
національних системах соціального захисту
відбулись суттєві структурні та парадигмальні
зміни, що зумовило необхідність нових підхо-
дів до вивчення соціальної держави.

Метою написання статті є висвітлення но-
вітніх класифікаційних схем моделей соціа-
льної держави та обґрунтування авторського
підходу до класифікації моделей соціальних
держав на сучасному етапі розвитку.

Науковці Д. Голле та С. Поган обмежують
свою класифікацію соціальних держав крите-
рієм соціального забезпечення безробітних, а
саме: ступенем покриття, включаючи баланс
між виплатами по страхуванню та в залежно-
сті від перевірки на нужденність; рівень фі-
нансової компенсації; поширення програм

трудової активації. Використовуючи ці кри-
терії вони визначили чотири режими забезпе-
чення безробітних в Європі: суб-захисний
режим (sub-protective regime), ліберально-
мінімальний режим (liberal/minimal regime), ре-
жим орієнтований на зайнятість (employment-
centred regime), універсалістський режим
(universalistic regime) [1, с.12].

Субзахисний режим – це система, яка про-
понує безробітним рівень захисту, якого не-
достатньо для існування. Незначні за розмі-
ром допомоги отримують невелика кількість
реципієнтів. Політика зайнятості фактично
відсутня. В цьому типі режиму виходять з того,
що безробітні стикнуться з фінансовими тру-
дностями та будуть жити за межею бідності.

Ліберально-мінімальний режим надає рі-
вень захисту вище, ніж суб-захисний. Однак
він не охоплює всіх безробітних та до того ж
забезпечує невисокий рівень фінансової ком-
пенсації. Також тут недостатньо розвинена
політика зайнятості. Цей тип режиму відрі-
зняється також своєю загальною філософією.
Якщо суб-захисний режим відзначається пов-
ною відсутністю організованого та планованого
втручання держави, ліберально-міні-
мальний режим виражає ясну політичну волю
втручатись в захист безробітних, але не над-
мірно, щоб не підривати закони ринку. Основ-
на ідея полягає в тому, щоб заохочувати без-
робітних бути відповідальними та не залежати
від соціальної допомоги. Для того, щоб мінімі-
зувати можливість фінансових перешкод для
праці, виплати обумовлені результатами пере-
вірки на нужденність. Це тип режиму, в якому
зберігається великий ризик того, що безробіт-
ні будуть страждати від бідності.

Режим орієнтований на зайнятість надає
захист безробітним значно вищого рівня, ніж
ліберально-мінімальний режим. Рівень фінан-
сової компенсації вище та розвиток активної
політики на ринку праці відображує переко-
нання владних установ в необхідності уник-
нення уходу з ринку працевдатної частини
населення. Тим не менш охоплення безробіт-
них залишається далеким від необхідного че-
рез існуючі принципи визначення права на

компенсацію. Вони визначається в залежності від попереднього трудового стажу. Система зосереджується на тих, хто має найбільше прав. Це призводить до поділу на «інсайдерів» та «аутсайдерів» системи.

Універсалістський режим відрізняється від решти трьох тим, що забезпечує всеосяжне покриття безробітних, найвищий рівень фінансової компенсації та проводить більш амбіційну політику зайнятості. Універсалізм також прагне асоціюватись з індивідуалізацією прав. Допомоги надаються незалежно від джерел існування інших членів домогосподарства. Це має призвести до низького рівня бідності серед безробітних та невеликого ризику маргіналізації ринку праці [2, с.5–6].

Підхід голландських дослідників Леїнсе та Бовенберга (2002) передбачає існування трьох моделей соціальної держави. Вони розрізняються особливостями соціального контракту між державою та її громадянами. Першу модель утворює Беверіджська традиція, яка посилює роль держави. Друга модель передбачає соціальний контракт між урядом та соціальними партнерами, які репрезентують різні групи громадян. Вона відображає Бісмаркську традицію та існує в багатьох країнах континентальної Європи. В основі третьої моделі лежить індивідуальна відповідальність, а роль держави головним чином зводиться до сприяння приватної ініціативи. Перша модель є універсальною, друга – багатостороння, третя – залишкова [3, с.158].

Дослідники Чак Кван Хан та Г. Боупіт вважають, що класифікація має брати до уваги не лише економічні та соціальні аспекти, але і психологічні, такі як прагнення до самореалізації та виявляти наскільки добре різні системи соціального захисту служать соціальному та психологічному добробуту людей. Відповідно даний підхід ґрунтується на оцінці впливу різних «велферних» систем на гідність реципієнту соціальних програм.

На основі вивчення стану людської гідності безробітних в Британії, Швеції та деяких азійських країн дослідники визначили п'ять нових типів соціальної держави: «держави,

що пригнічує гідність» (the Dignity Suppressive State), «держави інструментальної функції людини» (the Human Instrumental State), «держави соціальної нестачі» (the Social-deficit State), «держави обмеженої автономії» (the Autonomy-limited State), «держави захисту гідності» (the Dignity Enhancement State).

У «державі, що пригнічує гідність» до безробітних осіб не ставляться як до рівних громадянам, які не живуть на соціальну допомогу. Отримуючи урядові виплати вони постають як ліниві та схильні до зловживання допомогою. У них дуже мало можливостей брати участь в процесі прийняття рішень, які стосуються соціальної політики. Соціальне забезпечення в цій моделі не розглядається як право бідного, а як дар з боку держави. Адміністрація відповідних установ має достатньо повноважень щодо встановлення рівня допомоги та абсолютну владу встановлювати умови їх отримання, такі як регулярні співбесіди, домашні відвідування, суспільні роботи та інші подібні обов'язки. Через те, що державна підтримка є мінімальною, тимчасовою та «стигматизуючою», люди для того, щоб задовольнити свої базові потреби мають покладатись на продаж своєї робочої сили на ринку та на неформальні мережі взаємодопомоги – членів родини, друзів та благодійні організації.

«Держави інструментальної функції людини» зосереджується на економічній ролі людини та економічних функціях соціальних послуг. Люди розглядаються як «інструмент» досягнення економічних та політичних цілей. В сфері економіки громадяни заохочуються збільшувати продуктивність промислових та комерційних секторів та забезпечувати економічне зростання. У політичній сфері держава надає спеціальні допомоги та соціальні послуги для певних соціальних класів або невеликих соціальних груп, щоб заручитись їхньою підтримкою. Для досягнення економічних цілей соціальна функція зосереджується на тому, щоб більше ресурсів інвестувались в освіту, перекваліфікацію та створення нових робочих місць. Для досягнення політичних цілей соціальними допомогою ми забезпечу-

ються ключові соціальні групи, які допомагають зміцнити політичну легітимність та владні повноваження держави. У даному типі соціальної держави ринок уявляється як ефективний механізм задоволення людських потреб, а державні соціальні програми зосереджуються на забезпеченні фізичного виживання робочої сили та відтворення наступних поколінь робочих, необхідних для економіки.

У «державі соціальної нестачі» безробітні отримують певні можливості брати участь в процесі вироблення соціальної політики та певну ступінь автономії в якості реципієнтів соціального забезпечення. Існують спеціальні програми відносно тих, хто має особливі складнощі з працевлаштуванням: самотні батьки, хворі, та старі. Однак ринок вважається ефективною системою задоволення потреб, тому соціальна політика спрямовується на підтримку стимулів до праці. Соціальні виплати не мають на меті задоволення всіх соціальних та культурних потреб індивіда.

У «державі обмеженої автономії» безробітні мають доступ до різних видів соціальних послуг (охорона здоров'я, освіта, перенавчання), які надаються безпосередньо публічним сектором або добровільним та приватним секторами, які отримують великі субсидії з боку держави. Проте політична активність соціальних партнерів та реципієнтів послуг контролюється та обмежується державою заради соціальної стабільності.

Натомість у «державі захисту гідності» політична структура відносно відкрита, тому представники безробітних робочих можуть брати участь у діяльності органів, які виробляють управлінські рішення. Цей тип соціальної держави віддає пріоритет соціальній справедливості та рівності перед збільшенням добробуту особливих соціальних груп. Відповідно, держава відіграє активну роль у наданні соціальних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальне забезпечення дітей. Також високий рівень фінансової допомоги забезпечують безробітним не тільки вихід з бідності, але і зменшення розриву в доходах між бідними та багатими. В цьому сенсі, соці-

альні програми орієнтовані на гарантування нормального рівня життя [4, с.199–206].

На нашу думку, європейський простір включає в себе чотири сучасні моделі соціальної держави: континентальну, британську, північноєвропейську та середземноморську.

В основу класифікації покладений комплекс критеріїв, а саме інституціональні, функціональні, економічні, політичні, ідеологічні, національні, культурні фактори розвитку соціальної держави. Жодний з них не може вважатись визначальним. Лише у сукупності такі фактори дозволяють виявити архітектоніку соціальної держави на нинішньому етапі її еволюції та класифікувати її моделі.

Рівень соціальних видатків сам по собі не є показним через його мінливий характер. Стан економіки є важливим фактором прийняття політичних рішень, стимуляції проведення соціально-економічних реформ, але далеко не єдиним. Дослідження інституційної структури систем соціального захисту є необхідною передумовою для класифікації європейських сімейств соціальних держав, але воно має зв'язано з вивченням функціонування інститутів у реальній дійсності. Конструкція правлячих парламентських та урядових коаліцій, специфіка їх взаємовідносин з соціальними партнерами суттєвим чином впливають на зміст соціальної політики. Після хвилі реформ 1990–2000-х років значення ідеологічного фактору фактично зведено до мінімуму. Не ліберальна, консервативна чи соціал-демократична ідеології визначають облік сучасної соціальної держави, а наслідки структурних змін, обумовлених необхідністю виживання самої держави добробуту та її адаптації до нових історичних умов. За останні декілька десятиліть змінюються ідеології, політичні домінанти, комбінації партійних коаліцій, проводяться масштабні реформи, але відбувається все це у конкретних країнах з власними, виробленими історичним досвідом політичними, правовими, культурними традиціями. Складні процеси соціальних перетворень проходять під тягарем історичного розвитку, з великою часткою

наступництва та впливу місцевої специфіки. Для осмислення багатоманітного віту європейських соціальних держав важливим є цілий ряд факторів: характер соціального партнерства, особливості взаємодії громадянського суспільства, держави та бізнесу, ступінь втручання держави у соціально-економічні процеси, місце соціальної політики серед національних пріоритетів. Крім того, своєрідність соціальної моделі визначається не тільки історичною специфікою та традиціями, але і національною психологією, уявленнями про соціальну справедливість, політичною культурою та рівнем розвитку демократії [5, с.262].

Сучасні європейські соціальні держави розділяють особливості формування та розвитку систем соціального захисту, характер взаємовідносин соціальної держави та громадянського суспільства, специфіка суспільної правосвідомості, національні та культурні відмінності.

Континентальна модель (Німеччина, Франція, Австрія, Швейцарія, Нідерланди (у меншій мірі), Бельгія) вкорінена у корпоративістській культурі та християнських сімейних цінностях. Проте внаслідок модернізаційних процесів на даному етапі незважаючи на збереження корпоративної інституційної структури системи соціального захисту значно підвищилась роль держави у виробленні та реалізації соціальної політики. Змінились гендерні ролі: традиційна модель «чоловіка-годувальника» була відкинута, жінки масово вийшли на ринок праці. Модель, що ґрунтується на ідеї соціального страхування, орієнтована на захист прав інсайдерів системи. У той же час поступово розвивається захист від нових соціальних ризиків, пов'язаних з жіночою зайнятістю (впроваджуються та вдосконалюються сімейні соціальні послуги) та продовжується процес інтеграції до системи соціального захисту інших категорій населення, які традиційно були з неї виключені (хронічно безробітні особи, молодь, одинокі батьки, мігранти та ін.)

Британська модель поєднує в собі залишки Беверіджських принципів (універсальна та

доступна державна система охорони здоров'я) та (пост)тетчеризму – мінімальної державної підтримки осіб, що не досягли успіху у відносинах еквівалентного обміну на підставі перевірки нужденності, стимулювання трудової активності, приватизації соціальних послуг.

Північноєвропейська модель (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія) залишається найбільш розвинутою серед інших за критеріями універсальності, охопленню населення, рівня захисту життєвих стандартів, державних програм недопущення бідності, соціальної ексклюзії. З іншого боку, зростає вага приватних схем соціального захисту, умовності доступу до соціальних програм та допоміг. Зберігається орієнтація соціальної держави на високий рівень зайнятості та розвиток соціальних послуг.

Середземноморська модель (Іспанія, Італія, Португалія, Греція) відрізняється від інших моделей тим, що традиційно головну роль у питанні соціального добробуту відіграє сім'я. Модель має ознаки, властиві континентальній моделі – корпоратизм, субсидіарна роль держави, але практика функціонування «велферних» інституцій дає підстави для виділення південних соціальних держав в окрему модель. Сімейна мережа соціальної безпеки має значно більше значення для індивідів, ніж у континентальній моделі. Державний контроль за діяльністю інституцій соціального захисту є слабким. Державні соціальні послуги є доволі нерозвиненими.

ЛІТЕРАТУРА

1. F McGinnity. Welfare for the Unemployed in Britain and Germany: Who Benefits? – Edward Elgar Publishing. 2004. – 239 p.
2. Gallie D., Paugan S. Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe, Oxford University Press, Oxford: Oxford University Press. 2000.
3. Reinventing the welfare state / Ruud de Mooij. The Hague : CPB, 2006. – 222 p.
4. Chak Kwan Chan, Graham Bowpitt. Human Dignity and Welfare Systems. Bristol, The Policy Press, 2005. – PP. VIII.

5. Социальная Европа в XXI веке / под ред. М. В. Каргаловой. – М. : Изд-во «Весь мир», 2011. – 528 с.

Северюков Д. Г. Сучасні підходи до класифікації моделей соціальної держави / Д. Г. Северюков // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 799–803 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12cdgmcd.pdf>

Досліджено структурні та парадигмальні зміни, що сталися у системах соціального захисту західноєвропейських країн у результаті хвилі соціальних реформ кінця XX – початку XXI століть. Авторська позиція полягає в тому, що сучасні європейські соціальні держави розділяють особливості формування та розвитку систем соціального захисту, характер взаємовідносин соціальної держави та громадянського суспільства, специфіка суспільної правосвідомості, національні та культурні відмінності.

***

Северюков Д.Г. Современные подходы к классификации моделей социального государства

Исследованы структурные и парадигмальные изменения, которые случились в системах социальной защиты западноевропейских стран в результате волны социальных реформ конца XX – начала XXI веков. Авторская позиция заключается в том, что современные европейские социальные государства разделяют особенности формирования и развития систем социальной защиты, характер взаимоотношений социального государства и гражданского общества, специфика общественной правосознательности, национальные и культурные отличия.

***

Sevryukov D.G. The Modern Ways for the Social State Models Classification

The most important structural and fundamental changes of the western countries' social models during the end of XX and the beginning of XXI centuries were investigated. The authors position shows, those modern European countries are making differences between the features of forming and development of social defence systems, the way of social state and civil society co-operation, the specific of the social right knowledge's and national and cultural differences.